

ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ СУМСЬКОГО РЕГІОНУ

© 2016 НАЗАРЕНКО І. М., НАЗАРЕНКО О. В.

УДК 332.28:631.1(477.52)

Назаренко І. М., Назаренко О. В.

Економічний вимір орендних відносин суб'єктів агробізнесу Сумського регіону

Мета написання статті полягає у дослідженні наслідків реформування аграрного сектора економіки країни та аналізі сучасного стану орендних земельно-майнових відносин. Проаналізовано правовий супровід аграрної реформи. На основі опрацювання фундаментальних наукових здобутків українських учених з досліджуваного питання узагальнено позитивні та негативні наслідки реформування аграрного сектора. Проаналізовано стан землекористування суб'єктів агробізнесу Сумської області. Досліджено рейтинг областей України, в основу якого було покладено критерій розміру найдорожчої орендної плати за землю. Детально розглянуто динаміку розміру плати за оренду суб'єктами агробізнесу досліджуваного регіону, а також фактично виплаченого розміру орендної плати за земельні та майнові паї в галузевому розрізі. Визначено частку плати за оренду у структурі інших витрат і загальному розмірі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: земельні паї, майнові паї, оренда, реформування, суб'єкти агробізнесу.

Рис.: 3. Табл.: 4. Бібл.: 14.

Назаренко Інна Миколаївна – доктор економічних наук, професор, кафедра економічного контролю та аудиту, Сумський національний аграрний університет (вул. Кондратьєва, 160, Суми, 40021, Україна)

E-mail: innan778@ukr.net

Назаренко Олександр Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічного контролю та аудиту, Сумський національний аграрний університет (вул. Кондратьєва, 160, Суми, 40021, Україна)

E-mail: alexnazarenko@meta.ua

УДК 332.28:631.1(477.52)

UDC 332.28:631.1(477.52)

Назаренко И. Н., Назаренко А. В. Экономическое измерение арендных отношений субъектов агробизнеса Сумского региона

Цель написания статьи заключается в исследовании последствий реформирования аграрного сектора экономики страны и анализе современного состояния арендных земельно-имущественных отношений. Проанализировано правовое сопровождение аграрной реформы. На основе обработки фундаментальных научных достижений украинских ученых по исследуемому вопросу обобщены позитивные и негативные последствия реформирования аграрного сектора. Проанализировано состояние землепользования субъектов агробизнеса Сумской области. Исследован рейтинг областей Украины, в основу которого был положен критерий максимального размера арендной платы за землю. Подробно рассмотрена динамика размера платы за аренду субъектами агробизнеса исследуемого региона, а также фактически выплаченного размера арендной платы за земельные и имущественные паи в отраслевом разрезе. Определена доля платы за аренду в структуре других расходов и общем размере расходов на производство сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: земельные паи, имущественные паи, аренда, реформирование, субъекты агробизнеса.

Рис.: 3. Табл.: 4. Библ.: 14.

Назаренко Инна Николаевна – доктор экономических наук, профессор, кафедра экономического контроля и аудита, Сумской национальной аграрный университет (ул. Кондратьева, 160, Сумы, 40021, Украина)

E-mail: innan778@ukr.net

Назаренко Александр Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономического контроля и аудита, Сумской национальной аграрный университет (ул. Кондратьева, 160, Сумы, 40021, Украина)

E-mail: alexnazarenko@meta.ua

Nazarenko I. M., Nazarenko A. V. The Economic Measuring of Lease Relations of Agribusiness Entities in Sumy region

The aim of the article is to study effects of reforming the agrarian sector of the national economy and examine the current state of lease land-property relations. The legal support for the agrarian reform is analyzed. On the basis of examining fundamental scientific achievements of Ukrainian scientists related to the issue under study, the positive and negative consequences of reforming the agricultural sector are generalized. The state of land use by agribusiness entities in Sumy region is analyzed. The ranking of regions of Ukraine based on the criterion of the maximum land rent is studied. There presented a detailed consideration of the dynamics of the size of rent paid by agribusiness entities in the studied region as well as of the actually paid amount of rent for land and property shares in the sector. The percentage of rent in the structure of other costs and the total amount of the agricultural production expenses is determined.

Keywords: land shares, property shares, rent, reforming, agribusiness entities.

Fig.: 2. Tabl.: 4. Bibl.: 14.

Nazarenko Inna M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Economic Control and Audit, Sumy National Agrarian University (160 Kondratieva Str., Sumy, 40021, Ukraine)

E-mail: innan778@ukr.net

Nazarenko Alexandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Control and Audit, Sumy National Agrarian University (160 Kondratieva Str., Sumy, 40021, Ukraine)

E-mail: alexnazarenko@meta.ua

Вступ. Утворенню підприємств ринкового типу передувала аграрна реформа, яка суттєво трансформувала відносини власності у країні. Реформування аграрного сектора економіки України мало вирішити ряд стратегічних завдань, спрямованих на ефективну інтеграцію у світовий економічний простір, розв'язання проблем продовольчої та економічної безпеки.

Практична реалізація завдань аграрної реформи характеризується тривалим часовим діапазоном, оскільки не досягнуто консенсусу у вирішенні ряду актуальних питань економіко-правового та суспільного характеру.

Саме тому на сьогодні дослідження наслідків реформування аграрного сектора, оцінка проблем та аналіз сучасного стану орендних земельно-майнових відносин викликає безумовний інтерес.

Аналіз останніх публікацій і виокремлення невирішених проблем. Питання аграрної реформи, моделювання стратегії реформування аграрного сектора економіки України та розвиток орендних відносин є об'єктом дослідження вітчизняних учених: В. С. Дієсперова, Л. М. Малика, В. Я. Меселя-Веселяка, П. Т. Саблука, М. М. Федорова та ін.

Водночас, попри існування фундаментальних і вагомих наукових напрацювань, значна кількість ключових питань потребує подальшого вивчення.

Мета написання статті полягає у дослідженні наслідків реформування аграрного сектора економіки країни та аналізі сучасного стану орендних земельно-майнових відносин суб'єктів агробізнесу.

Основні результати дослідження. Систематизація та аналіз теоретичних, методичних і практичних аспектів реформування аграрного сектора економіки України дає підстави констатувати, що аграрна реформа на сьогодні носить незакінчений характер. Дослідженнями встановлено, що з метою реалізації аграрної реформи в правовому полі було розроблено та затверджено ряд нормативних документів: Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення рівня захисту майнових прав сільського населення»; Порядок визначення розмірів майнових паїв членів колективних сільськогосподарських підприємств і їх документального посвідчення; Порядок розподілу та використання майна реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств; Положення про порядок приватизації майна радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, а також заснованих на їх базі господарських товариств, створених членами трудового колективу; Методику уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих; Методичні рекомендації про порядок отримання майнового паю при виході із колективного сільськогосподарського підприємства його членів та ін. [7–12].

Правовий супровід аграрної реформи повинен був прискорити трансформаційні процеси, підвищити рівень захисту майнових прав сільського населення, поліпшити інвестиційний клімат економіки країни, забезпечити створення своєрідного каркасу, який сприяв би швидкому розвитку агробізнесу відповідно до вимог ринкової економіки. Але відсутність чіткої стратегії, дієвих інструментів, неврегульованість і неузгодженість на законодавчому рівні

певних питань, пов'язаних з реалізацією аграрної реформи, створило певні перешкоди. Так, поряд із існуванням позитивних соціально-економічних наслідків реформування аграрного сектора паралельно існують певні прорахунки у реалізації стратегій формування орендних відносин. Відповідно, складність і неоднозначність досліджуваної проблематики створює фундаментальне підґрунтя необхідності виокремлення та узагальнення, позитивних і негативних наслідків реформування аграрних відносин на основі аналізу наукових здобутків учених-економістів.

Слушною є думка В. С. Дієсперова, що реформи можуть бути успішними за умови підтримки їх переважною частиною суспільства. За великим рахунком основні економічні перетворення в Україні протягом двох останніх десятиліть такої підтримки не мали, оскільки враховували, насамперед, інтереси великого капіталу, що формувався [1, с. 106].

П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров стверджують, що ідеологія реформування сільського господарства спрямовувалася на досягнення найвищих цінностей для селян, за яких громадянин України був би власником землі та мав право вільно вибирати сферу своєї трудової діяльності: самому працювати на власній землі, передати її в оренду новоствореному підприємству і працювати в ньому, або працювати в інших сферах економіки країни [13, с. 5].

Незаперечним є соціальний ефект від проведення земельної реформи. Громадяни України подвоїли розміри своїх присадибних ділянок або ділянок, наданих їм для ведення особистого селянського господарства [14, с. 57].

На противагу позитивним наслідкам реформування аграрного сектора економіки України існує ряд негативних аспектів, які виникли внаслідок реформи, а саме: зміна земельних відносин стала для людей несподіваною та штучно нав'язаною, було порушено рівність громадян; мільйони гектарів цінних сільськогосподарських угідь опинилися у фактичному володінні великого капіталу; власниками формально залишаються пайовики, але реальний господар той, кому належать результати виробництва; не всі власники отриманого земельного паю зацікавлені в його обробці та використанні [1, с. 103]; процедура паювання майна була не до кінця відпрацьованою, паювання часто здійснювалося за різними методиками за відсутності чіткого бачення кола суб'єктів майнових відносин, з неточностями в обліку, невідповідністю між ступенем зношення й залишковою вартістю засобів та ін. [5, с. 33]; поспішні реформаторські дії, які призвели до різких змін відносин власності, відповідно, не всі новостворені власники змогли успішно управляти своєю власністю, що призвело до скорочення або ліквідації власності й значного скорочення виробництва [6, с. 15]; перерозподіл власності на землю сільськогосподарського призначення проходить «в тіні», при цьому селяни не знають реальної цінності цього активу, який їм подаровано державою [2, с. 416]; орендна плата не відповідає її науково обґрунтованому розміру; характерними є випадки недотримання технологічних умов використання землі та ін. [13, с. 11–12].

В. М. Жук справедливо зазначає, що в Україні власником сільськогосподарських угідь є, як правило, фізичні особи, а розпорядниками – юридичні. Останні орендують

приватні земельні ділянки на територіях колишніх сільськогосподарських підприємств і часто не залишають селянам вибору щодо суб'єктів оренди. Монопольне становище орендарів не мотивує останніх до заходів щодо поліпшення земель. Не мотивовані до таких заходів і самі селяни як орендодавці. В результаті такий важливий господарський актив, як національний і планетарний ресурс в Україні, занепадає [2, с. 416].

Грунтуючись на результатах проведених досліджень, доцільно зазначити, що на сьогодні в аграрному секторі економіки України орендні відносини займають домінуючу позицію. З метою підтвердження зазначеного вище наступ-

ним етапом наукового дослідження є аналіз сучасного стану орендних земельно-майнових відносин з акцентуванням уваги на суб'єктах агробізнесу Сумської області.

Для чіткого уявлення в табл. 1 наведено інформацію про стан землекористування суб'єктів агробізнесу Сумської області.

Таким чином, здійснені дослідження підтвердили, що в аграрному секторі економіки Сумщини наявна стійка тенденція домінування оренди сільськогосподарських угідь, тобто понад 95 % сільськогосподарських угідь області, які задіяні в аграрному виробництві, є орендованими.

Таблиця 1

Стан землекористування суб'єктів агробізнесу Сумської області

Роки	Кількість суб'єктів агробізнесу	Сільськогосподарські угіддя області		
		Всього, тис. га	з них взято в оренду	
			тис. га	%
2007	341	627,3	600,5	95,7
2008	344	682,8	654,2	95,8
2009	355	735,8	707,6	96,2
2010	348	717,1	689,8	96,2
2011	349	748,9	710,7	94,9
2012	344	786,5	753,6	95,8
2013	339	788,8	756,0	95,8
2014	341	808,3	783,6	96,9

Джерело: сформовано авторами за даними Управління статистики у Сумській області

Відповідно до Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян – власників земельних ділянок і земельних часток (паїв)» плата за оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення, земельних часток (паїв) повинна становити не менше 3 % визначеної відповідно до законодавства вартості земельної ділянки, земельної частки (паю) та поступового збільшення цієї плати залежно від результатів господарської діяльності та фінансово-економічного стану орендаря [12].

Базою для визначення мінімального розміру орендної плати за пай є нормативна грошова оцінка ділянки станом на 1 липня 1995 року, яка повинна бути уточнена на коефіцієнт індексації. За інформацією Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земель застосовується кумулятивно залежно від дати проведення нормативної грошової оцінки земель. Коефіцієнти індексації нормативної грошової оцінки земель становлять: 2007 р. – 1,028; 2008 р. – 1,152; 2009 р. – 1,059; 2010 р. – 1,0; 2011 р. – 1,0; 2012 р. – 1,0; 2013 р. – 1,0; 2014 р. – 1,249; 2015 р. – 1,433 [3]. Фактичний розмір виплаченої орендної плати може відрізнятись від розрахункового (але не менше від законодавчо встановленого мінімального розміру), що повинно бути задокументовано в договорі оренди.

В табл. 2 наведено нормативну грошову оцінку сільськогосподарських угідь по Сумській області та в середньому по Україні.

Дані табл. 2 дають підстави стверджувати, що розмір нормативної грошової оцінки ріллі та багаторічних насаджень Сумської області порівняно з середніми даними по Україні істотно менший. Відповідно до даних Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру найбільша грошова оцінка характерна для Черкаської, Донецької та Полтавської областей (станом на 01.01.2016 р. нормативна грошова оцінка ріллі Черкаської області – 39811,13 грн за гектар, Донецької області – 34854,68 грн за гектар, Полтавської області – 34252,51 грн за гектар. Нормативна грошова оцінка природних сіножатей Сумської області за гектар суттєво перевищує середнє значення аналогічного показника в середньому по Україні, а відносно природних пасовищ – практично співпадає.

В табл. 3 наведено рейтинг 10 областей України з найдорожчою орендною платою на землю.

Аналіз вищезазначених показників дає підстави стверджувати, що перші позиції серед десяти областей України за розміром орендної плати за 1 га земельних ресурсів за рік займають Полтавська, Черкаська, Рівненська області (1327,00 грн, 1121,70 грн, 1068,80 грн відповідно). Сумська область в цьому рейтингу посідає сьому позицію. Так, у 2014 році плата за оренду 1 га земельних часток (паїв) в Сумському регіоні становила 787,90 грн.

За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії і кадастру, в 2014 році в Сумській області було укладено 206 тис. договорів оренди [4].

Таблиця 2

Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь, грн за гектар

Роки	Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь							
	Рілля		Багаторічні насадження		Природні сіножаті		Природні пасовища	
	Сумська область	Україна (в середньому)	Сумська область	Україна (в середньому)	Сумська область	Україна (в середньому)	Сумська область	Україна (в середньому)
01.01.2007 р.	8914,84	9369,4	17867,94	31538,96	4628,36	3905,63	3020,93	3021,29
01.01.2008 р.	9164,46	9631,9	18368,24	32422,39	4628,36	4010,05	3105,52	3105,95
01.01.2009 р.	10557,46	11096,4	21160,21	37352,27	5331,87	4619,86	3577,56	3578,26
01.01.2010 р.	11180,80	11750,9	22409,60	39555,58	5804,80	4898,42	3788,80	3789,29
01.01.2011 р.	11180,80	11750,9	22409,60	39555,61	5804,80	4898,42	3788,80	3789,29
01.01.2012 р.	19633,48	20635,02	22409,60	39555,61	5804,80	4898,42	3788,80	3789,29
01.01.2013 р.	19633,48	20635,02	22409,60	39555,61	5804,80	4898,42	3788,80	3789,29
01.01.2014 р.	19633,48	20635,02	22409,60	39555,61	5804,80	4898,42	3788,80	3789,29
01.01.2015 р.	24522,22	25773,14	27989,59	49404,96	7250,20	6118,13	4732,21	4732,82
01.01.2016 р.	29426,66	30927,77	33587,51	59285,95	8700,24	7341,76	5678,65	5679,38

Джерело: сформовано авторами а основі [3]

Таблиця 3

Рейтинг 10 областей України з найдорожчою орендною платою на землю у 2014 році

Місце	Область	Плата за оренду земельних часток (паїв) в грошовому еквіваленті на один рік, млн грн	Плата за 1 га на рік, грн
1	Полтавська	1460,87	1327,00
2	Черкаська	885,15	1121,70
3	Рівненська	247,47	1068,80
4	Кіровоградська	934,81	888,20
5	Чернівецька	99,09	868,40
6	Харківська	899,05	866,00
7	Сумська	548,87	787,90
8	Дніпропетровська	946,31	745,60
9	Хмельницька	532,06	729,20
10	Волинська	138,57	711,20
Україна		12490,69	727,60

Джерело: сформовано авторами на основі [4]

Сучасний стан орендних відносин нерозривно пов'язаний з орендою майна, що займає домінуючу позицію у формуванні майнового потенціалу суб'єктів агробізнесу.

Майнові відносини являють собою важливу складову суспільних відносин, причому, з огляду на значення в житті суспільства такої потужної категорії, як майно, цілком аргументовано їх розглядати як відносини, що мають особливий статус, з відповідним ставленням до них державних і громадських інституцій [5, с. 31].

Для поглибленого аналізу в табл. 4 наведено статистичні дані про розмір виплачених суб'єктами агробізнесу Сумської області майнових і земельних паїв.

Аналіз здійснених досліджень (табл. 4) свідчить, що з кожним роком, за період 2007–2014 рр., відбувається

скорочення розміру виплачених майнових паїв. Так, у 2014 році було виплачено 1465,2 тис. грн майнових паїв, що на 1326,2 тис. грн менше порівняно з 2007 роком. Увагу привертає паралельне скорочення плати за оренду майна в галузевому розрізі (рослинництві та тваринництві). При цьому розмір плати за оренду земельних угідь із кожним роком має тенденцію до зростання.

В цілому розмір плати за оренду (майнових і земельних паїв) впродовж 2007–2014 років мав тенденцію до зростання (рис. 1).

Варто зазначити, що відповідно до вимог П(С)БО 16 «Витрати» плату за оренду земельних і майнових паїв суб'єкти агробізнесу повинні включати до складу інших прямих витрат, які є складовою витрат на виробництво продукції сільського господарства.

Таблиця 4

Розмір майнових і земельних паїв, виплачених суб'єктами агробізнесу Сумської області

Роки	Майнові паї, тис. грн			Земельні паї, тис. грн
	Всього	в тому числі		
		рослинництво	тваринництво	
2007	2827,4	2212,2	615,2	55278,7
2008	2260,4	1703,3	557,1	79521,6
2009	3008,7	2226,4	782,3	106617,8
2010	2194,3	1747,5	446,8	146679,8
2011	2255,5	1940,7	314,8	197523,9
2012	2886,8	2662,3	224,5	374210,7
2013	4697,5	4572,1	125,4	430218,1
2014	1465,2	1235,4	229,8	468204,4

Джерело: сформовано авторами за даними Управління статистики у Сумській області

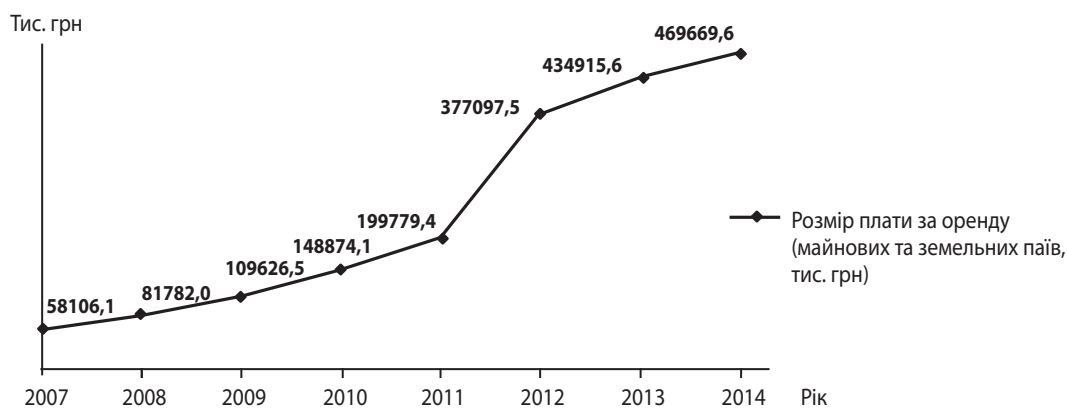

Рис. 1. Динаміка розміру плати за оренду (майнових та земельних паїв)

Джерело: сформовано авторами за даними Управління статистики у Сумській області

Аналіз частки орендної плати у структурі інших витрат (рис. 2) за досліджуваний період свідчить про безперервні зміни. Так, у 2007 році значення цього показника склало 63,65 %, а в 2008 році знизилося до 53,75 %. Протягом 2009–2012 років розмір цього показника мав тенденцію до зростання, а для періоду 2013–2014 рр. характерне стрімке зниження.

Доцільно відмітити суттєві коливання частки орендної плати (майнових і земельних паїв) в загальному розмірі витрат на виробництво продукції сільського господарства. При цьому відсотковий діапазон цього показника зріс з 5,47 % (2007 р.) до 8,36 % (2014 р.).

Грунтуючись на фактичних даних Управління статистики у Сумській області, доцільно зазначити, що за період дослідження, 2007–2014 рр., витрати на виробництво продукції сільського господарства збільшилися на 4554642,6 тис. грн.

У той же час темпи зростання таких елементів витрат, як витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, матеріальні витрати й амортизація, значно перевищують темпи зростання інших витрат, тобто оплати за використання земельного капіталу та майна.

Висновки. Виходячи з проведеного аналізу сучасного стану земельно-майнових орендних відносин, можна діяти таких висновків.

1. Аграрна реформа є незакінченою, очевидним є існування значної кількості проблемних питань, які потребують доопрацювання та наукового вирішення в майбутній перспективі.
2. Орендні відносини займають домінуючу позицію в аграрному секторі.
3. Розмір орендної плати за земельні ресурси в регіонах країни значно відрізняється. Регіонами-лідерами за цим показником у 2014 році є Полтавська, Черкаська та Рівненська області. Сумська область зайняла сьоме місце в цьому ранжуванні.
4. З кожним роком розмір орендної плати за майно, виплаченої суб'єктами агробізнесу Сумського регіону, має тенденцію до зниження.
5. Перспективним напрямком, що потребує вдосконалення, є нормативне регулювання питань, пов'язаних з орендою земельного капіталу та майна (оформлення договірних відносин, визначення обґрунтованого розміру орендної плати, відповіді

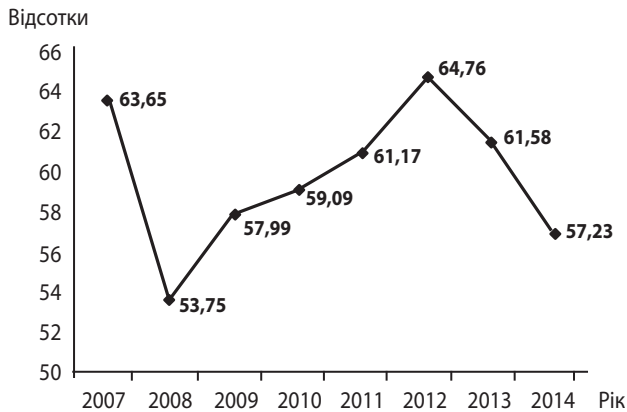

Рис. 2. Частка розміру плати за оренду (майнових і земельних паїв) у структурі інших витрат, %

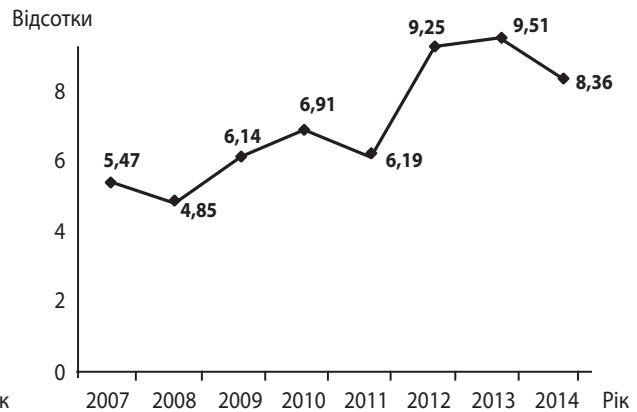

Рис. 3. Частка плати за оренду (майнових і земельних паїв) у загальному розмірі витрат на виробництво продукції сільського господарства, %

Джерело: сформовано авторами за даними Управління статистики у Сумській області

дальність орендарів за збереження об'єктів оренди та ін.).

Підсумовуючи напрацювання з досліджуваного питання, можемо зробити висновок, що орендні відносини – актуальна проблематика сьогодення, а отже, перспектива досліджень в цій галузі не має часового діапазону та потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

- Дієсперов В. С. Земля як головний природний ресурс сільських територій і країни. *Економіка АПК*. 2010. № 9. С. 102–109.
- Жук В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. 648 с.
- Інформація про нормативну грошову оцінку земель населених пунктів станом на 01.10.2016. URL: <http://land.gov.ua/info/informatsiia-pro-normatyvnu-hroshovu-otsinku-zemel-naselenykh-punktiv-stanom-na-01-10-2016>
- Кудиненко Є. ТОП 10 областей України з найдорожчою орендною платою за землю. URL: <http://kurkul.com/blog/6-top-10-oblastey-ukrayini-z-nyadorojchoyu-orendnoyu-platoyu-za-zemlyu>
- Лузан Ю. Я. Майнові відносини в підприємницьких структурах. *Економіка АПК*. 2009. № 9. С. 31–34.
- Малік Л. М. Ефективність управління власністю в діяльності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2009. № 24. С. 14–18.
- Методичні рекомендації про порядок отримання майнового паю при виході із колективного сільськогосподарського підприємства його членів. URL: <http://www.uzakon.com/document/spart94/inx94053.htm>
- Методика уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2001 № 177 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/177-2001-p>

- Положення про порядок приватизації майна радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, а також заснованих на їх базі господарських товариств, створених членами трудового колективу: Наказ Фонду державного майна України від 17.08.2000 № 1718 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1304-12>

- Порядок визначення розмірів майнових паїв членів колективних сільськогосподарських підприємств та їх документального посвідчення: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2001 № 177 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/177-2001-p>

- Порядок розподілу та використання майна реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств: Наказ Міністерства аграрної політики України від 14.03.2001 № 62 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0305-01>

- Про додаткові заходи щодо підвищення рівня захисту майнових прав сільського населення: Указ Президента України від 27.08.2002 № 774/2002 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/774/2002>

- Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення). *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 3–13.

- Федоров М. М. Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 55–60.

REFERENCES

- Diiesperov, V. S. «Zemlia yak holovnyi pryrodnyi resurs sil'skykh terytorii i krainy» [Land as the main natural resource of rural areas and countries]. *Економіка АПК*, no. 9 (2010): 102-109.
- Fedorov, M. M. «Zemelna reforma i rozvytok rynkovykh zemelnykh vidnosyn» [Land reform and the development of market land relations]. *Економіка АПК*, no. 7 (2011): 55-60.
- «Informatsiia pro normatyvnu hroshovu otsinku zemel naselenykh punktiv stanom na 01.10.2016» [Information about the

normative monetary evaluation of land settlements as 01.10.2016]. <http://land.gov.ua/info/informatsiia-pro-normatyvnu-hroshovu-otsinku-zemel-naselenykh-punktiv-stanom-na-01-10-2016/>

Kudynenko, Ye. «TOP 10 oblastei Ukrainy z naidorozhchoiu orendnoi platou za zemliu» [TOP 10 regions of Ukraine with the most expensive rents for the land]. <http://kurkul.com/blog/6-top-10-oblastey-ukrayini-z-naydorjchoyu-orendnoyu-platoyu-za-zemlyu>

Luzan, Yu. Ya. «Mainovi vidnosyny v pidpriemnytskykh strukturakh» [Property relations in business organizations]. *Ekonomika APK*, no. 9 (2009): 31-34.

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/177-2001-p>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1304-12>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/177-2001-p>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0305-01>

[Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/774/2002>

«Metodychni rekomendatsii pro poriadok otrymannia mainovoho paiu pry vykhodi iz kolektyvnoho silskohospodarskoho pidpriemstva yoho chleniv» [Methodical recommendations on the procedure of receiving a property of the unit when you exit the collective agricultural enterprise members]. <http://www.uazakon.com/document/spart94/inx94053.htm>

Malik, L. M. «Efektyvnist upravlinnia vlasnistiu v diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv» [The efficiency of property management in the activities of agricultural enterprises]. *Ahrosvit*, no. 24 (2009): 14-18.

Sabluk, P. T., Mesel-Veseliak, V. Ya., and Fedorov, M. M. «Ahrarna reforma v Ukraini (zdobutky, problemy i shliakhy yikh vyrishennia)» [Agrarian reform in Ukraine (achievements, problems and ways of their solution)]. *Ekonomika APK*, no. 12 (2009): 3-13.

Zhuk, V. M. *Kontseptsiiia rozvytku bukhhaltenskoho obliku v ahrarnomu sektori ekonomiky* [The concept of development of accounting in the agricultural sector]. Kyiv: NNTs IAE, 2009.